

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2024. № 4.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.4.2>
УДК 311

Р. О. Кулинич,

*д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, економіки,
статистики та цифрових технологій,*

Хмельницький університет управління та права імені Л. Юзькова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7687-8766>

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

R. Kulynych,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of
Management, Economics, Statistics and Digital Technologies, Leonid Yuzkov
Khmelnytsky University of Management and Law*

ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION WORLD ECONOMIC PROCESSES

Проаналізовано сучасні особливості впливу сучасних глобалізаційних процесів на економічний розвиток національної економіки, охарактеризовано ступінь участі України у міжнародному поділі праці та географічний розподіл експорту українських товарів за період з 2020 року по 2022 рік, а також показники збалансованості зовнішньої торгівлі. Встановлено прямий взаємозв'язок між динамікою виробництва валового внутрішнього продукту

та зовнішньоторговельною діяльністю України. Досліджено, що політика протекціонізму переважає в зовнішньоторговельній політиці країн, що розвиваються. Визначено, що на етапі вступу в мережу ЄС та НАТО необхідно чітко визначити державні пріоритети промислової, інноваційно-інвестиційної політики, що забезпечить зростання обороноздатності та зовнішньої конкурентоспроможності країни на товарних ринках. Проаналізовано причини та наслідки перевищення національного імпорту над експортом товарів і послуг.

The current features of the influence of modern globalization processes on the economic development of the national economy are analyzed, the degree of Ukraine's participation in the international division of labor and the geographical distribution of exports of Ukrainian goods for the period from 2020 to 2022 are characterized, as well as indicators of the balance of foreign trade. A direct relationship between the dynamics of gross domestic product production and Ukraine's foreign trade activity has been established. It has been studied that the policy of protectionism prevails in the foreign trade policy of developing countries. It was determined that at the stage of joining the EU and NATO network, it is necessary to clearly define the state priorities of the industrial, innovation and investment policy, which will ensure the growth of the country's defense capability and external competitiveness on commodity markets. The reasons and consequences of the excess of national imports over exports of goods and services are analyzed. Ukraine's available natural resources and cheap labor are factors of production that currently ensure the competitive advantages of our country on world markets. But this does not mean that, implementing a strategy of economic development based on factors of production, Ukraine should postpone its advancement to the global high-tech markets until these problems are fully resolved. Ukraine's foreign trade, particularly exports, is focused on raw materials and is highly dependent on the foreign trade policy of developed countries and international organizations. the direction of the export of Ukrainian goods is

characterized by the growth of its share in the total volume of exports of goods to European countries. In 2022, the main trade partners for the export of Ukrainian goods were: Poland, Romania, Turkey. The formation of the foreign trade processes of Ukraine during the years of independence are also subject to the ever-increasing influence of globalization. The financial crisis of 2008-2009 and the subsequent deployment of Russian military aggression against Ukraine since 2014 had an impact on the national economy and foreign trade. Sooner or later, globalization will raise the question of building a new paradigm of economic policy aimed at unifying efforts to maintain national independence against the background of inclusion in the global economic and legal space.

Ключові слова: *глобалізація, ВВП, експорт, імпорт, економічний розвиток.*

Keywords: *globalization, GDP, export, import, economic development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підґрунтям економічної глобалізації є інтеграція світової економіки, яка включає такі чинники, як: новітні інформаційні технології та засоби телекомунікацій, ефективне виробництво, споживання та кредитування, що дають змогу забезпечити зростання обсягів виробництва товарів і послуг, посилення стимулюючої дії конкуренції, зниження цін та підвищення продуктивності праці. Без успішного вирішення цих аспектів Україна не зможе успішно інтегруватися в європейські і глобальні інтеграційні процеси. Дальше поглиблення розриву між рівнем розвитку країн світу є однією з основних причин конфлікту між індустріальними державами та країнами, що розвиваються. Корені цього протиріччя необхідно шукати в сучасній світогосподарській системі, яка формується під впливом процесу глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціально-економічного розвитку у взаємозв'язку з станом зовнішньої торгівлі присвячені праці Андрійчука В.Г., Антипенко Н.В., Філіпенка А.С., Циганкової Т.М. та інших вчених. В даний час постає необхідність перегляду існуючої системи економічних взаємовідносин і формування моделі, яка б враховувала реалії сучасної світової економіки. Проте об'єктивність глобалізації економічних процесів на всіх рівнях соціально-економічної системи є незаперечним, і одним з наслідків цього твердження виступає посилення взаємозалежності країн світу. Тому спільність економічних відносин, яка набула світових масштабів, є об'єктивною потребою у взаємному економічному розвитку.

Метою статті є розгляд основних характеристик економічного розвитку України в умовах глобалізації світових економічних процесів та повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивна взаємозалежність країн, що викликана глобалізацією, нерідко створює складні проблеми для національних економік. Орієнтація зовнішньої торгівлі країни на експорт (імпорт) ставить в залежність від зміни світових цін, коливань світового попиту, конкуренції на світовому ринку. Яскравим прикладом, на нашу думку, цей взаємозв'язок простежується на європейському ринку енергоносіїв, коли підвищення цін на нафту супроводжується страйками перевізників, створює труднощі для туристичних фірм і енергоємних виробництв. Особливо небезпечним є такий взаємовплив для невеликих країн, економіка яких вразлива до зовнішніх впливів і шоків.

Отже, вибір оптимального варіанту організації зовнішньоторговельної діяльності між вільною торгівлею і протекціонізмом набув нових форм в умовах глобалізації світової економіки. Причиною такого пошуку є загострення між загальносвітовим процесом глобалізації окремих держав, блоків та угруповань. Необхідно вести мову не про ведення політики "прихованого

протекціонізму”, а про необхідність формування нової системи економічних взаємовідносин між країнами світу.

Результати дослідження. Україна при проведенні зовнішньої торгівлі віддає перевагу політиці вільної торгівлі, але водночас вибірково впроваджує політику протекціонізму стосовно певних країн і груп товарів. Такий стан організації зовнішньої торгівлі може зазнати змін у найближчі роки у зв’язку з далішим розгортанням глобалізації світового економічного розвитку і в практиці міжнародної торгівлі України віднайдуть своє місце нові її форми.

Для регулювання зовнішньоторговельної політики кожна держава на законодавчому рівні встановлює певні правила та умови ведення зовнішньої торгівлі задля забезпечення найсприятливіших умов національним товаровиробникам ввезення іноземних товарів у свою країну. Тобто уряд впливає на загальний стан експортно-імпортних відносин.

Економісти-теоретики, рекомендуючи той чи інший тип торговельної політики, застерігають від безоглядного застосування принципів вільної торгівлі, оскільки розвиток кожної країни є індивідуальним і необхідно враховувати реальний стан світового господарства й реальні умови окремої країни.

Основною метою проведення державою політики протекціонізму [1] є захист національного товаровиробника. Застосування урядом даної політики може призвести до застійних явищ, оскільки послаблюються стимули до технічного прогресу, що в свою чергу веде до падіння конкурентоспроможності національних товарів. На нашу думку, політика протекціонізму переважає в зовнішньоторговельній політиці країн, що розвиваються.

Класична теорія міжнародної торгівлі твердить, що економічна політика малої відкритої економіки (якою є в світовому масштабі Україна) практично повною мірою диктується динамікою на світових ринках товарів і послуг. Оскільки зростання обсягів зовнішньої торгівлі є одним із визначальних чинників забезпечення відкритості економіки, варто констатувати, що в

сучасний період різко зменшилося число країн, спроможних проводити самостійну економічну політику. Багато з країн, які офіційно декларують принципи вільної торгівлі (у першу чергу США), на ділі докладають максимум зусиль для того, щоб забезпечити найбільш сприятливі умови для свого національного капіталу і вітчизняного виробництва в обхід лібералізаційних вимог. Таким чином, дискримінаційність міжнародних торговельних стосунків, які здійснюються на базі уніфікованих правил і норм, виникає у новому вимірі, пов'язаному з диференціацією світового виробництва внаслідок поглиблення міжнародного поділу праці. В такій ситуації розвивається асиметричність участі країн з різним рівнем економічного розвитку в світовій економіці. Розвинуті країни контролюють сферу високих технологій та інформації, які є визначальними на шляху економічного прогресу, а менш розвинуті країни забезпечують перші сировиною та продуктами з низьким ступенем переробки.

Класифікація окремих країн за рівнем конкурентоспроможності їх економік у світовому господарстві дозволила М.Портеру [2, с. 17 – 18] виділити окремі стадії росту національної економіки при конкуренції, яка ґрунтується на:

- чинниках виробництва;
- інвестиціях;
- науково-технічному прогресі (інноваціях);
- досягнутому багатстві.

Кожна з цих стадій в окремій країні може відрізнятися рівнем державного втручання в економіку, напрямком здійснюваної економічної політики, галузевою структурою, а також стратегією розвитку.

На стадії врахування чинників виробництва (природні ресурси, дешева робоча сила, кліматичні умови тощо) національна економіка є чутливою до змін кон'юнктури світового господарства і світових криз. На цій стадії розвитку економіка країни розвивається головним чином за рахунок природних ресурсів та дешевої робочої сили, експорт має сировинну спрямованість і одноманітну товарну структуру, а значна частина фірм не витримує умов міжнародної

конкуренції. Конкуренція, що виникає на основі чинників виробництва, характерна для країн, які розвиваються, та країн з перехідною економікою, а рівень конкурентоспроможності галузей і фірм недостатньо високий на міжнародному рівні і досить вразливий до змін на світовому ринку.

Розвиток національної економіки на основі інвестицій характеризує можливість підприємств входити на світовий ринок в якості покупця нових технологій, ліцензій, а також створювати спільні підприємства та залучати інвестиції. Конкуренція на основі інвестицій виникає у країнах з досить високим рівнем розвитку, а конкурентні переваги в економіці базуються на можливостях національних фірм проводити політику активного інвестування. Стадія розвитку конкуренції на основі інвестицій є характерною для країн, що вже пройшли першу стадію конкуренції на основі чинників виробництва. Вона визначається швидким зростанням зайнятості, заробітної плати і вартості чинників виробництва, завдяки цьому економіка стає менш чутливою до світових криз, а протекціоністська політика держави в період інтенсивного інвестування дає можливість закласти міцний фундамент для достатньо високого рівня конкурентоспроможності підприємств у майбутньому.

На стадії конкуренції при впровадженні досягнень науково-технічного прогресу (інновацій) поживляється виробництво, проводиться його модернізація, стимулюється введення нових технологій. На цій стадії спостерігається незначний вплив на національну економіку світових криз. Висока кваліфікація робочої сили, новітні технології сприяють росту продуктивності праці та поживленню цінової конкуренції. Внаслідок економічного розвитку на стадії нововведень настає підвищення доходів населення, розширюється споживчий попит, зміцнюється конкурентоспроможність галузей економіки на міжнародних ринках. Розвиток країн, в яких виникає конкуренція на основі інновацій, характеризується прискореною модернізацією та оновленням виробництва, збільшенням кількості галузей і фірм, які можуть конкурувати на зовнішніх ринках.

Стадія конкуренції на основі багатства суттєво відрізняється від трьох попередніх, бо не створює вагомих стимулів для зростання виробництва. На даній стадії фірми поступово втрачають свої позиції в міжнародній конкуренції. Оскільки фірми, що мають високі і стабільні доходи, заспокоюються на досягнутому, знижують ділову активність, що спричиняє відсутність стимулів для нарощування інвестицій. Як наслідок, частка капіталовкладень у промисловість зменшується, виникає необхідність злиття фірм з метою посилення позицій на ринку або придбання національних фірм іноземцями. Відзначимо також, що за цих умов посилюється процес інтервенції іноземних фірм, які активніше розміщують свої філіали, внаслідок чого зменшується частка вітчизняних конкурентів у даній сфері виробництва. Національні фірми втрачають свою конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, що призводить до спаду національного виробництва в експортоорієнтованих галузях.

Отже, за М.Портером виходить, що при конкуренції на основі досягнутого високого добробуту, цей етап перестає бути механізмом зростання національної економіки й веде до її спаду [3]. На нашу думку, відверненню такої загрози від національної економіки на даній стадії можна забезпечити здійсненням аналізу взаємозв'язку і взаємовпливу економічного розвитку та зовнішньої торгівлі і врахуванням його висновків у менеджменті господарської діяльності.

Індустріальні країни світу з розвинутою ринковою економікою (Японія, Сполучене Королівство, Швеція тощо) практично пройшли три стадії розвитку конкуренції і впритул наблизилися до конкуренції на основі багатства, на етапі якої перебувають Сполучені Штати Америки. Україна знаходиться на стадії конкуренції на основі чинників виробництва. Вона забезпечена кваліфікованою і порівняно дешевою робочою силою, має надлишковий, дещо застарілий виробничий потенціал, значні запаси чорнозему та ряду корисних копалин для розвитку чорної металургії, паливної промисловості тощо. Разом з тим, усе ще дуже повільно реформується економіка, не створено належних умов для

загострення конкурентної боротьби. Певний рівень прибутковості окремі фірми забезпечують за рахунок експорту сировини і продукції первинної обробки [4]. Внутрішній платоспроможний попит обмежений, економіка перебуває у повномасштабній війні в стані системної трансформації.

Вважаємо, що наявні в Україні природні ресурси, дешева робоча сила – це чинники виробництва, які в даний час забезпечують конкурентні переваги нашої держави на світових ринках. Але це не означає, що реалізуючи стратегію економічного розвитку на основі чинників виробництва, Україна повинна до цілковитого розв’язання цих проблем відстрочити просування на світові ринки високих технологій. Наприклад, відомо, що у літакобудуванні та аерокосмічній галузі наша країна досягла інноваційного прориву у високі технології. В авіаційній галузі було збудовано й піднято у повітря нові моделі літаків: АН-70, АН-38, АН-140, які за технічними та експлуатаційними характеристиками справедливо вважають найперспективнішими моделями ХХІ століття. Не менш вражаючими є інноваційні розробки в аерокосмічній галузі: космічні апарати, автоматичні уніфіковані орбітальні станції, ракетні носії та двигуни. Ці види конкурентних переваг можуть бути доповнені появою нових технологій та матеріалів, створенням сучасної інфраструктури та перспективних галузей. Проте в Україні дуже повільно реформується економіка, не створено належне конкурентне середовище, рівень прибутковості окремих підприємств забезпечується за рахунок експорту сировини і продукції первинної обробки, не зростає попит внаслідок низької платоспроможності населення країни [5].

З історії економічного розвитку країн світу видно, що для досягнення нею економічного зростання необхідно забезпечити стабільний економічний устрій, який відстоює інтереси ринкової економіки; залучати та ефективно користуватися іноземними інвестиціями; розвивати взаємодію виробничої сфери та науково-технічного комплексу тощо.

Важливе значення у врахуванні впливу глобалізаційних процесів на глобалізацію світової економіки має вивчення диференціації країн за рівнем

економічного розвитку, основним показником якого є зростання обсягів валового внутрішнього продукту (Табл. 1).

Таблиця 1. Темпи приросту реального ВВП у 2021–2025 рр., % до попереднього року

Групи країн та регіони	2021	2022	2023 (оцінка)	2024 (прогноз)	2025 (прогноз)
Світ у цілому	6,2	3,0	2,6	2,4	2,7
Країни з розвиненою економікою	5,5	2,5	1,5	1,2	1,6
Країни, що розвиваються	7,0	3,7	4,0	3,9	4,0
Азія	7,5	3,4	5,1	4,5	4,4
Європа і Центральна Азія	7,1	1,2	2,7	2,4	2,7
Латинська Америка	7,2	3,9	2,2	2,3	2,5
Середній Схід і Північна Африка	3,8	5,8	1,9	3,5	3,5
Тропічна Африка	4,4	3,7	2,9	3,8	4,1
довідково: Україна	3,4	-29,1	4,8	3,2	6,5

Джерело: [6]

З даних табл.1 видно, що в країнах з високим доходом спостерігається тенденція теорії М.Портера, тобто наявності конкуренції, основою якої є багатство. Тут розвиток національної економіки складається під впливом науково-технічної та інформаційної революції. В структурі зовнішньої торгівлі цих постіндустріальних держав переважають наукоємні та інвестиційні товари, товари глибокої промислової переробки, набуває розвитку сфера інформаційної індустрії й міжнародного обміну технологіями. Зростання основного економічного показника – ВВП для цих країн за прогнозом до 2025 року є найнижчим і складає 1,6 % за рік.

У країнах з низьким доходом (до яких належить Україна) чекають свого вирішення проблеми, породжені історичними та економічними причинами розвитку (набуттям незалежності, формуванням інститутів державної влади, структурною відсталістю, тяжкою демографічною ситуацією, безробіттям, низькою заробітною платою, інфляцією тощо). Зокрема, показник реальної заробітної плати є не тільки чинником ємності попиту внутрішнього ринку, а й показником, який характеризує міру чутливості країни до ринкового перетворення. Досвід країн Центральної та Східної Європи, що успішно долають трансформаційний період свого розвитку, дає змогу зафіксувати таку закономірність: країна стає чутливою до реальних і незворотних ринкових перетворень, коли рівень середньої заробітної плати перевищує критичний (300–400 доларів США). Україна за цим показником далека від бажаного результату. Отже, без розв'язання проблем ємності попиту внутрішнього ринку, а вона потребує преференцій і стимулів для галузей вихідної ланки, негайного й сталого виходу на світові ринки високотехнологічних товарних груп бути не може.

До галузей вихідної ланки можна віднести ті галузі, які безпосередньо пов'язані з продукуванням фонду життєвих засобів людини, гарантують порівняно високі показники швидкості обігу капіталу і мають сприятливі об'єктивні умови прибуткового господарювання. Саме через слабкість галузей вихідної ланки утворилась і продовжує поглиблюватись диспропорція між валютною стабілізацією гривні, з одного боку, і значним рівнем інфляції на внутрішньому ринку – з другого. Тим самим, перші успіхи експортних галузей уже породили загрозу послаблення зовнішньоторговельних можливостей України у просуванні на світові ринки інноваційних товарних потоків. Політика їх проходження на ринки економічно розвинутих країн виявилась різною. Суть справи в тому, щоб на основі створення сприятливих кредитних й інших умов функціонування підприємств вихідної ланки та, спираючись на гарантоване і швидке отримання ефекту від їх застосування, можна було б зупинити спадну

тенденцію частки сукупного попиту внутрішнього ринку, а згодом направити її у позитивному напрямку розвитку. Реалією сьогодення є те, що особливо у високотехнологічних галузях (авіабудівній, аерокосмічній, військово-технічній, приладобудівній) розвинуті країни використовують жорсткі протекціоністські заходи, далекі від ринкових засад конкурентної боротьби. До того ж, зважаючи на недостатню конкурентоспроможність національної промисловості в цілому, на нерозвиненість галузей вихідної ланки, утримувати передові позиції протягом тривалого періоду неможливо.

Необхідно зазначити також те, що обсяги валютної виручки, при нерозвиненості внутрішнього ринку або знову вкладатимуться в них (експорт для експорту), або втратять стимули повернення в Україну, погіршуючи і так складне становище з інвестиційними ресурсами [7].

Зовнішня торгівля, зокрема експорт, України відрізняється сировинною спрямованістю та значною залежністю від зовнішньоторговельної політики розвинутих держав і міжнародних організацій. Експортні потоки України формуються в значній мірі під впливом вже існуючих форм зовнішньоторговельних відносин та можливостей “виходу” на ринки економічно розвинутих країн. Тому обсяги і структура цих потоків залежать від стану реформування економіки та темпів інтегрування в глобальну світогосподарську систему. В країнах, що розвиваються (з низьким доходом) очікується темп зростання обсягу ВВП у 2025 році на рівні 4%, що майже в два рази вище за темпи росту цього показника для розвинутих країн (табл. 1). Тому в Україні очікується екстенсивне розширення як внутрішнього ринку, так і зовнішнього, тобто має невідпинно зростати участь держави у міжнародному поділі праці (Табл. 2).

Таблиця 2. Ступінь участі України у міжнародному поділі праці

Рік	Індекси (до попереднього року)			Коефіцієнти поглиблення міжнародного поділу праці	
	ВВП	Експорт товарів	Імпорт товарів	по експорту товарів	по імпорту товарів
2013	1,033	0,951	0,964	0,921	0,934
2014	1,077	1,129	1,035	1,049	0,961
2015	1,263	1,356	1,300	1,074	1,029
2016	1,204	1,125	1,221	0,934	1,014
2017	1,252	1,218	1,223	0,973	0,977
2018	1,193	1,125	1,183	0,943	0,992
2019	1,117	1,017	1,017	0,911	0,911
2020	1,055	1,001	0,863	0,948	0,818
2021	1,302	1,359	1,360	1,044	1,044
2022	0,951	0,827	1,186	0,870	1,248

Джерело: [8]

Дані табл. 2 свідчать про те, що участь України у міжнародному поділі праці поглиблюється, тобто експорт (імпорт) товарів зростає більшими темпами, ніж ВВП або значення відповідних коефіцієнтів близькі до 1. Відмітимо тут також, що у 2022 році в порівнянні з 2021 роком спостерігається зниження темпів росту обсягу ВВП на 4,9%, обсягу експорту товарів – на 17,3 відсотки та збільшення імпорту товарів – 18,6%. Наведені коефіцієнти темпів поглиблення міжнародного поділу праці отримано в результаті ділення індексів обсягу експорту (імпорту) товарів на індекси обсягу валового внутрішнього продукту за певний період.

Водночас характерною ознакою сучасного світового господарства стало те, що відносне скорочення ролі матеріального виробництва в його структурі супроводжується швидким зростанням сфери послуг. Тому закономірно, що формування економіки відкритого типу в Україні, тенденції до її інтеграції у світову і, зокрема, Європейську спільноту висувають на перший план проблему

вивчення ринків товарів і послуг у сучасному глобалізованому середовищі, розвитку міжнародної торгівлі України послугами, визначення її місця в цьому процесі.

Особливу увагу в Україні потрібно в перспективі звернути на той аспект, що за умов глобалізації міжнародна торгівля використовується як каталізатор товарних потоків з метою поступового структурного зближення національних економік за найважливішими загальноекономічними пропорціями, тобто адаптуванням галузевих і міжгалузевих структур. Необхідно зважити також на те, що поглиблення цього процесу зумовить зміну діючої економічної політики міжнародної торгівлі (вільної торгівлі, протекціонізму), основою яких є в даний час трансформація економічних теорій міжнародного обміну в глобалізованому світі [9].

Функціонування економічної системи за умов глобалізації дає однобічні переваги розвиненим країнам і їх групам. При цьому країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою не здатні забезпечити захист своїх економічних інтересів. Основним завданням України є створення сучасної організаційно-управлінської та функціонально-галузевої структури економіки, яка в найближчій перспективі може забезпечити достатнє виробництво товарів та послуг й задовольнити попит як власних споживачів, так і світового ринку.

Характерною особливістю розвитку економіки України є переорієнтація експорту українських товарів до ринків розвинутих країн на відміну від країн, що розвиваються (Табл. 3).

Таблиця 3 .Географічний розподіл експорту українських товарів за 2020–2022 рр. (у % до загального обсягу)

Країна	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Польща	6,7	7,7	15,1
Румунія	2,2	0,2	7,5
Туреччина	5	6,1	6,7
Китай	14,4	11,8	5,6
Німеччина	4,2	4,2	5,1
Угорщина	2,6	2,4	5,1
Словаччина	0,9	1,5	3,7
Болгарія	1	1,1	3,3
Іспанія	2,5	2,5	2,5
Республіка Молдова	1,4	1,3	2,1
США	2	2,3	2
інші країни світу	57,1	58,9	41,3

Джерело: [10, 11, 12]

З даних табл. 3 видно, що спрямування експорту українських товарів характеризується зростанням його частки у загальному обсязі експорту товарів до країн Європи. У п'ятірку лідерів за обсягами українського експорту до 2022 р. входила російська федерація та після її повномасштабного воєнного вторгнення в Україну торговельні відносини припинились [12]. Так, якщо частка експорту товарів до Польщі становила 6,7%, то вже у 2022 році вона зросла до 15,1 відсотки. Питома вага експорту товарів до Китаю знизилась з 14,4% у 2020 році до 5,6% в 2022 році. Спостерігається зростання зацікавленості в українських товарах на ринку Туреччини. Також спостерігається тенденція до зростання експорту вітчизняних товарів до Румунії, Словаччини, Болгарії та Республіки Молдова.

Такий процес підтверджує висновок по те, що при створенні глобалізованої системи міжнародних відносин менш розвинуті країни повинні

стати виробниками товарів і послуг, а в розвинутих країнах зосередяться організаційно-управлінські центри глобальної зовнішньоторговельної діяльності.

Формування процесів зовнішньої торгівлі України за роки незалежності також зазнають всезростаючий вплив глобалізації. Фінансова криза 2008 – 2009 роках та подальше розгортання військової агресії РФ проти України з 2014 року знайшли своє відображення на національній економіці та зовнішній торгівлі (Рис.1).

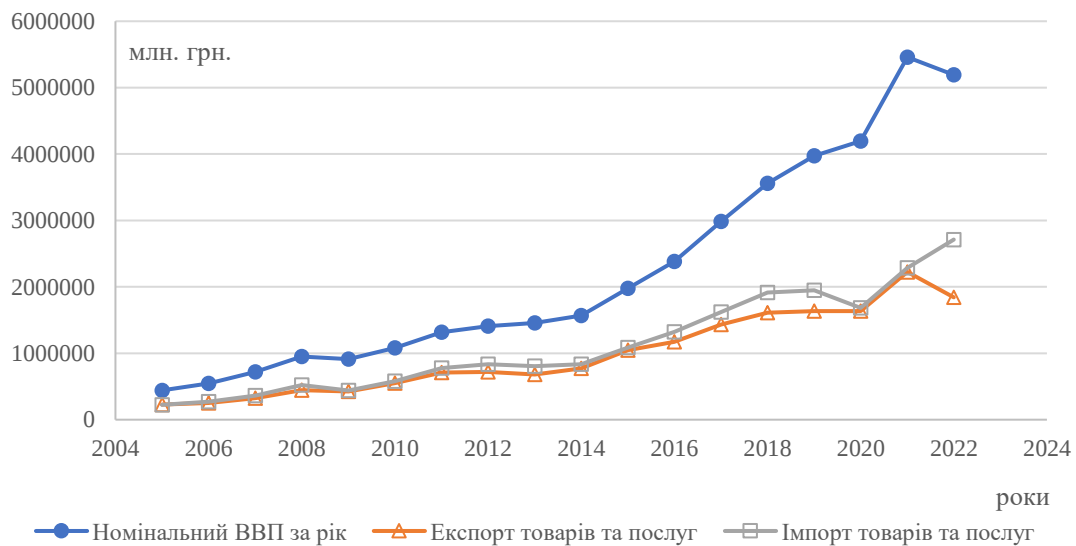

Рис. 1. Динаміка виробництва валового внутрішнього продукту та обсяги зовнішньої торгівлі товарами і послугами України за 2005 – 2022 рр.

Джерело: [8]

З рис.1 видно значне посилення негативного впливу на економіку України від війни, кон'юнктури світових ринків товарів і послуг, економічної політики торговельних партнерів, динаміки й тенденцій розвитку світогосподарських відносин. З 2015 року відмічається тенденція до збільшення обсягів імпорту товарів та послуг. Цей процес свідчить про пошук протидії наслідкам збройної агресії проти України.

Глобалізація рано чи пізно поставить питання щодо побудови нової парадигми економічної політики, спрямованої на об'єднання зусиль з метою підтримання національної незалежності на тлі включення до світового економіко-правового простору. Отримання переваг та запобігання загрозам від глобалізації для України значним чином залежать від спроможності уряду створити чітку програму реформ економічної системи і домогтись дотримання її принципів. Для реалізації вищезазначеного сценарію необхідно саме на етапі вступу в мережу ЄС та НАТО чітко визначити державні пріоритети промислової, інноваційно-інвестиційної політики, що забезпечить зростання обороноздатності та зовнішньої конкурентоспроможності країни на товарних ринках.

У контексті глобальних трансформаційних процесів, що відбуваються в різних країнах світу в сучасний період, Україна наприкінці ХХ і на початку ХХІ століть змінила напрям свого соціально-економічного розвитку, ставши на шлях системних економічних та політичних реформ й економічного зростання у поєднанні з активною соціальною політикою [13].

Практика трансформаційних процесів в нашій країні свідчить про недосконалість та обмежені можливості застосування моделі економічного розвитку. Неокласична модель вільного ринку, невдало запозичена з розвинутих країн ринкової економіки й не адаптована до господарських, управлінських і ментальних національних особливостей, спричинила численні негативні явища та процеси. Серед них – некерованість найважливіших макроекономічних процесів, загострення платіжної кризи, критичне згортання товаропродукуючої сфери, непродумана і необґрунтована приватизація, тінізація економіки, соціальне розшарування суспільства тощо.

Тому, пріоритетом соціально-економічного розвитку України на сучасному етапі повинно бути, поряд із обороноздатністю є збереження інтелектуального потенціалу нації та науково-технологічних інновацій, застосування яких суттєво змінює обсяги, структуру і якість виробництва,

ринкового попиту й споживання, також упорядкування основних важелів державної політики (інвестиційної, бюджетної, фінансово-податкової, грошово-кредитної, банківської, митної та зовнішньоторговельної). Вдосконалення зовнішньоекономічної сфери є однією з найважливіших складових стратегії економічного зростання на основі забезпечення інтеграції економіки України до структур світового економічного господарства, міжнародного поділу праці, прискорення входження економічних, правових та інших національних структур у систему міжнародних демократичних стандартів, участі нашої країни в діяльності міжнародних економічних, науково-технічних установ і організацій [14].

Дослідження зовнішньоторговельної діяльності України дозволяє визначити стратегічну і тактичну політику зовнішньої торгівлі в умовах конкретного стану світового господарства (ринків праці, капіталу, товарів і послуг, кон'юнктури виробництва, споживчих потреб домашніх господарств, нефінансових корпорацій тощо). Тому важливо для згаданих явищ і процесів підібрати такі статистичні методи, які б адекватно відображали дійсний її стан, динаміку та взаємозв'язок з обсягом ВВП та іншими макроекономічними показниками. Відмітимо тут також, що при статистичному аналізі динаміки явищ і процесів зовнішньої торгівлі України виникає проблема зіставності окремих періодів часових рядів.

Статистичний аналіз взаємозв'язку між обсягом зовнішньоторговельного обороту та макроекономічними показниками (ВВП, виробництвом промислової і сільськогосподарської продукції, курсом гривні, цінами тощо) нагтовхується на проблему перехідного характеру економіки України. Не зовсім ринкові умови господарювання заважають використанню рекомендацій Міжнародного Валютного Фонду, спрямованих на сталий розвиток країни. Багато є тому прикладів, коли перенесення рекомендацій МВФ, теоретично і практично перевірених, дали погані результати в українській економіці.

Проблемою одержання правильних висновків економічного аналізу зовнішньоторговельної діяльності в Україні є відсутність завершеного цивілізованого ринкового середовища. За теорією і практикою зовнішньої торгівлі між розвиненими країнами приходять, на основі статистичних даних, до висновку, що зростання обсягу експорту позитивно впливає на розвиток національної економіки. В Україні ж явища і процеси зовнішньоторговельної діяльності відбуваються в умовах майже постійних змін у законодавстві, внаслідок чого зазнають змін як самі економічні показники, так і закономірності взаємозв'язків між ними.

В аналізі рівня розвитку та збалансованості зовнішньої торгівлі використовують показники, розрахунки яких ґрунтуються на співвідношенні обсягів експортно-імпортних операцій з валовим внутрішнім продуктом (ВВП), зокрема це: коефіцієнт відкритості економіки, експортна квота, коефіцієнт покриття експорту імпортом, коефіцієнт імпортової залежності, експортний потенціал, коефіцієнт імпортного споживання.

Характеристикою відкритості економіки країни, ступеня участі її в міжнародному поділі праці слугує відношення зовнішньоторговельного обороту до валового внутрішнього продукту. Центральним показником системи національних рахунків є валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує результати діяльності у двох сферах економіки – матеріального виробництва і послуг. Розглянемо рівень та розвиток збалансованості зовнішньої торгівлі України у 2022 році (Табл.4).

З даних табл. 4 видно, що відношення обсягу зовнішньоторговельного обороту до валового внутрішнього продукту свідчить про надвідкритість економіки України, а відтак про залежність її від кон'юнктури світових ринків і вразливість до зовнішніх шоків. У зв'язку з широкомасштабним вторгненням у 2022 році спостерігаємо перевищення імпорту над експортом.

**Таблиця 4 .Показники рівня та збалансованості зовнішньої торгівлі
України за 2022 рік**

Показник	Спосіб розрахунку	Значення
1.Коефіцієнт відкритості економіки, %	$K_{В.Е.} = \frac{\text{Експорт} + \text{Імпорт}}{\text{ВВП}};$	87,7
2.Експортна квота, %	$K_{Е.квота} = \frac{\text{Експорт}}{\text{ВВП}};$	35,5
3.Коефіцієнт імпоротної залежності, %	$K_{\text{Імпоротної залежності}} = \frac{\text{Імпорт}}{\text{ВВП}};$	52,3
4.Коефіцієнт покриття експорту імпортом, %	$K_{\text{покриття}} = \frac{\text{Експорт}}{\text{Імпорт}};$	67,9

Джерело: [8]

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Зовнішньоторговельний оборот сягає обсягу валового внутрішнього продукту, а коефіцієнт імпоротної залежності значно перевищує безпечну для економіки країни межу (15 %). Доходи від експорту не покривають витрати на імпорту – коефіцієнт покриття становить у 2022 році 0,679. Оскільки надлишок іноземної валюти спрямовується на обслуговування зовнішнього боргу і на поповнення резервних активів, то рівень споживчих та інвестиційних витрат консервується навіть в умовах зростання валового внутрішнього продукту у попередні періоди.

Для проведення поглибленого економічного аналізу взаємозв'язку розвитку економіки та зовнішньої торгівлі України, як визначено у статті необхідно використовувати обсяг валового внутрішнього продукту та зовнішньоторговельного обороту, а також складових, тобто експорту й імпорту товарів та послуг і сальдо зовнішньоторговельного балансу країни. Перший показник синтезує результати економічного розвитку, а другий характеризує зовнішньоторговельну діяльність країни. Їх вибір обумовлюється ще й тим аспектом, що співвідношення обсягів зовнішньоторговельного обороту та валового внутрішнього продукту є одними з основних показників збалансованості зовнішньоторговельної діяльності.

Література

1. Кисилевский Д. Урок протекціонізму для України від Джо Байдена *Економічна правда*. URL: www.epravda.com.ua/columns/2023/01/23/696267
2. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. 488 с.
3. Андрійчук В.Г. Націлена на подолання структурної кризи. Стратегічні засади формування ефективної зовнішньоекономічної політики України. *Політика і час*, 1999. № 1. С. 21-28.
4. Статистика українського експорту та імпорту у жовтні 2022 року. URL: www.business.diia.gov.ua/cases/eksport/statistika-ukrainskogo-eksportu-ta-importu-u-zovtni-2022-roku
5. Мірошніченко Б., Гордійчук Д. А що в нас з експортом та імпортом? Як Україна торгує в умовах війни. *Економічна правда*. URL: www.epravda.com.ua/publications/2022/03/25/684674
6. Global Economic Prospects. URL: www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects
7. Саїнчук Н.В., Собкова Н.Д., Шум Ю.О. Інвестиційні ресурси територіальної одиниці (на прикладі Чернівецької області). *Економіка та суспільство*, 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-89>.
8. Експорт та імпорт України. URL: www.index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp
9. Антипенко Н.В., Почерніна Н.В., Васильківський Д.М. Глобалізація та її вплив на міжнародні економічні відносини. *Економіка та суспільство*, 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-2>
10. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. URL: <https://export.gov.ua/news/4570-eksport-ukraini-u-2022-rotsi-golovni-tendentsii-sektori-ta-regioni>
12. Гвоздьова О. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон. *Економічна правда*. URL: www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959
13. Ковалевський Г.В., Селіванов В.М. Статистика зарубіжних країн: Навч. посібник. Харків: ХНУ, 2002. 152 с.
14. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації. К.: Знання, 2000. 174 с.

References

1. Kysylevskyj, D. (2023), “ A lesson in protectionism for Ukraine from Joe Biden ”, available at: www.epravda.com.ua/columns/2023/01/23/696267 (Accessed 25 March 2024).
2. Tsyhankova, T.M., Petrashko, L.P. and Kal'chenko, T.V. (2001), *Mizhnarodna torhivlia [International trade]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Andriychuk, V.H. (1999), “ Aimed at overcoming the structural crisis. Strategic principles of the formation of an effective foreign economic policy of Ukraine ”, *Polityka i chas*, vol. 1, pp. 21-28.
4. Diia (2022), “Statistics of Ukrainian exports and imports in October 2022”, available at: www.business.diia.gov.ua/cases/eksport/statistika-ukrainskogo-eksportu-ta-importu-u-zovtni-2022-roku (Accessed 25 March 2024).
5. Miroshnychenko, B. and Hordijchuk, D. (2022), “ And what about our export and import? How Ukraine trades in conditions of war ”, available at: www.epravda.com.ua/publications/2022/03/25/684674 (Accessed 25 March 2024).
6. World Bank (2024), “ Global Economic Prospects ”, available at: www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects (Accessed 25 March 2024).

7. Sainchuk, N.V., Sobkova, N.D. and Shum, Yu.O. (2024), “Investment resources of the territorial unit (through an example of Chernivtsi region)”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-89>.
8. minfin (2024), “Export and import of Ukraine”, available at: www.index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp (Accessed 25 March 2024).
9. Antypenko, N.V., Pochernina, N.V. and Vasyl'kivs'kyj, D.M. (2024), “Globalization and its impact on international economic relations”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-2>
10. State Statistics Service of Ukraine (2024), “ Geographical structure of Ukraine's foreign trade in goods ”, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 March 2024).
11. export.gov.ua (2023), “ Exports of Ukraine in 2022: main trends, sectors and regions”, available at: https://export.gov.ua/news/4570-eksport_ukraini_u_2022_rotsi_golovni_tendentsii_sektori_ta_regioni (Accessed 25 March 2024).
12. Hvoz'd'ova, O. (2022), “ Exports from Ukraine during the war: how the structure of supplies of Ukrainian products abroad changed”, available at: www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959 (Accessed 25 March 2024).
13. Kovalevs'kyj, H.V. and Selivanov, V.M. (2002), *Statystyka zarubizhnykh krain* [Statistics of foreign countries], KhNU, Kharkiv, Ukraine.
14. Filipenko, A.S. (2000), *Ekonomichnyj rozvytok suchasnoi tsyvilizatsii* [Economic development of modern civilization], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2024 р.